

Підкреслимо, що патріотичне виховання нерозривно пов'язане з підготовкою молоді до захисту Батьківщини. В першу чергу, це систематична і цілеспрямована діяльність з формування у майбутніх громадян високої патріотичної свідомості, почуття вірності своїй державі, готовності до виконання громадянського обов'язку і конституційних обов'язків по захисту інтересів Батьківщини. Саме з патріотизмом органічно поєднується національна свідомість громадян, яка ґрунтується на національній ідентифікації:

- вбирає в себе віру в духовні сили своєї нації, її майбутнє;
- волю до праці на користь народу;
- вміння осмислювати моральні та культурні цінності, історію, звичаї, обряди, символіку;
- систему вчинків які мотивуються любов'ю, вірою, волею, осмисленням відповідальності перед своєю нацією.

Отже, переконані, що в умовах сьогодення, ми повинні звертати увагу на важливість актуалізації розвитку ідей виховання громадянськості у контексті національно-патріотичних ціннісних спрямувань українського народу.

Список використаних джерел

1. Бех І.Д. Особистісно-зорієнтовано виховання : Науково-метод. посібник / І.Д. Бех. – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.
2. Вишневецький О. Сучасне українське виховання (система цінностей) / О. Вишневецький. – Львів. – 1999. – 15 с.
3. Грушевський М. Хто такі Українці і чого вони хочуть / М. Грушевський. – К. : Знання, 1991. – 240 с.
4. Кучинська І.О. Виховання громадянськості в Україні (друга половина ХІХ – ХХ ст.) : монографія / І.О. Кучинська, – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка, 2009. – 196с.
5. Сухомлинська О. Ідеї громадянськості й школа в Україні / О. Сухомлинська // Шлях освіти. – 1999. – №4. – С. 20-25.
6. Чорна К. Громадянське виховання – нагальна потреба України / К. Чорна // Освіта України. – 2000. - №51/52. – С. 5.

At has been made an attempt to analyse the certain ideas of civil education under the modern conditions of pedagogical activity.

Key words: *ideas, civility, school youth, education.*

УДК 37(091)(437)

Дзюбишина Н.Б.*

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ БРНЕНСЬКОГО РЕФОРМАТОРСЬКОГО ЦЕНТРУ

У статті аналізуються теоретичні погляди представників руху чехословацького педагогічного реформізму в м. Брно, визначаються їх відмінності від празького напрямку. Автор характеризує діяльність товариства „Нових шкіл”, особлива увага приділяється його експериментально-практичній діяльності.

Ключові слова: *чехословацький педагогічний реформізм, брненський напрям, „нові школи”, експериментальні школи.*

Актуальність вивчення теоретичного і практичного досвіду чехословацького педагогічного реформізму міжвоєнного періоду (1918-1938 рр.) обумовлена можливістю його

* © Дзюбишина Н.Б., 2012

використання при вирішенні сучасних проблем реформування та демократизації української школи. Могутнім поштовхом для розвитку чехословацького педагогічного реформізму як складової зарубіжної реформаторської педагогіки кінця XIX – початку XX ст. послужило принципово нове осмислення людської суті і людського буття у філософських теоріях того часу, які відкинули технократичний підхід до особистості, що визнавав перевагу природо-наукових знань над почуттями. На противагу механіцизму в осмисленні суті життя та його існування відроджується і поглиблюється погляд на людину як на єдність тілесного, духовного й душевного витоків, які синтезують розум, почуття і практичну діяльність [2, с. 154-155].

Проблеми чехословацького педагогічного реформізму міжвоєнного періоду 1918-1938 рр. практично не досліджувалися у вітчизняній науці. Учені лише побіжно торкалися питань розвитку та функціонування педагогічних реформ в освітній сфері Чехословаччини зазначеного періоду (М. Євтух, В. Кемінь, М. Кузьмін). Ця тема стала предметом наукових пошуків зарубіжних учених XIX – XX ст., зокрема чеських. Варті уваги праці Я. Ванека (J. Vaněk), Р. Ванової (R. Vanová) С. Врани (S. Vrána), В. Ендіка (V. Andic), В. Спєвачека (V. Spěvaček), Б. Угера (B. Uher), Е. Урбановської (E. Urbanovská), Е. Чапека (E. Čapek) та ін., які присвячені вивченню окремих питань досліджуваної проблеми. Діяльність брненського напрямку чехословацького педагогічного реформізму, зокрема спілки „Нових шкіл” висвітлюється у монографії Б. Угера „Нові школи в довоєнній Чехословаччині” (B. Uher „Nové školy v předválečném Československu”) [8] (видана у Празі у 1971 р.), яка ґрунтується на широкому колі джерел із маловідомих і невідомих раніше документів.

Мета статті – проаналізувати теоретичні погляди та експериментальну діяльність представників поміркованого напрямку чехословацького педагогічного реформізму в м. Брно, охарактеризувати діяльність товариства „Нових шкіл”.

Виклад основного матеріалу. Філософська основа чехословацького педагогічного реформізму, будучи за своєю суттю плюралістичною, як і весь каркас зарубіжної реформаційної педагогіки, склала єдність трьох підходів: до особистості дитини, до організації нової школи і до створення життєвого простору для дітей. Стержневою системоутворюючою ланкою реформаційної педагогіки є альтернативний підхід до особистості дитини, який базується на ідеї визнання її унікальної природи та права на індивідуальний розвиток.

Реформаційні процеси в Чехословаччині впливали зі структури соціально-політичного, економічного та національно-психологічного устроїв суспільства. Норми і цінності традиційної політичної культури чехів і словаків базувались на принципах демократії, гуманізму, на ідеї рівності, поваги думки кожного. Саме з цих ідеалів виросла тенденція до реформізму, переваги розуму замість над насиллям.

Варто зазначити, що рух чехословацького педагогічного реформізму мав два напрями: празький та брненський реформаторські центри. Аналізуючи теоретичні праці реформаторів, доходимо висновку, що празьке крило реформаторського руху, яке очолював В. Пршигода (V. Příhoda), черпало стимули для своєї діяльності у тогочасній біхевіористичній психології американського дослідника Е. Торндайка та прагматичній педагогіці Дж. Дьюї. Представники цього центру розглядали навчання як процес набуття особистого досвіду, практичних навичок, розв’язання життєвих проблем; навчання через діяльність та експеримент.

Крило реформаторського руху в м. Брно, яке очолював О. Хлуп (O. Chlup), підтримувало ідеї руху так званих „нових шкіл”, котрі пропагував швейцарець А. Фер’єр. Представники цього центру у своїй педагогічній практиці творчо поєднували досягнення різних течій реформаторської педагогіки на основі принципів педоцентризму, вільного вибору дитиною форм діяльності, творчої взаємодії між учителем та учнем. Вони менше експериментували на практиці, проте більше присвячували себе критичній оцінці іноземного досвіду і впливів з метою створення чехословацької концепції виховання й освіти, заснованої на позитивних елементах зарубіжної і чеської реформаційних педагогічних традицій [1, с. 73].

Найбільш виразними фігурами серед брненського напрямку чехословацької реформаційної педагогіки були О. Хлуп та Я. Угер, професори Масариківського університету в м. Брно.

Чехословацькі експериментальні школи широко використовували у своїй роботі наукові дослідження видатного вченого О. Хлупа (O. Chlup) (1875-1965). Це, передовсім, його дисертація „Пам'ять” (1918), наукові розвідки „Посібник природної етики у школі” (1922), „Розвиток педагогічних ідей у новий вік” (1925), „Дослідження душевних процесів у дітей малоздібних” (1925), „Педагогіка” (1933), „Дидактика середньої школи” (1935). Хлуп займався питанням взаємозв'язку психології та педагогіки і досліджував, насамперед, відношення педагогічного процесу до психології пізнання. Значну увагу вчений приділяв напрямкам виховання (соціальному, фізичному, моральному, естетичному) і відповідно ввів терміни „соціальна педагогіка”, „вікова педагогіка” та ін. Набагато глибше і різносторонніше О. Хлуп розглядав різні педагогічні реформи, які в той час проникали до Чехословаччини головним чином зі Сполучених Штатів Америки під впливом тодішньої філософії прагматизму. Він неодноразово наголошував на філософському корені цих педагогічних концепцій. За твердженням О. Хлупа, прагматизм здебільшого оволодів педагогічним і дидактичним мисленням американців. Реакція проти європейського інтелектуалізму викликала в країні технічний розмах, активні зусилля, ініціативу, однак сучасна індивідуалістична спеціалізація розробила культурну єдність, гармонію, різнобічність і взаємність, безперечно вплинула на європейську систему виховання [6].

У роботі „Дидактика середньої школи” (1935) [5] учений формулює мету чеської середньої школи, наголошуючи на соціальному вихованні та якісному навчанні основних предметів. Велику увагу він приділив методам навчання, шкільній організації, обмеживши кількість щоденних навчальних годин до чотирьох, а кількість предметів – до двох.

З середини 30-х років над обома філософськи різнорідними напрямками представників педагогічного реформізму стояла особистість філософськи і християнськи орієнтованого педагога Я. Угера (J. Uher) (1891-1942), який послідовно прагнув здійснити в межах реформаторської роботи синтез світових і чеських позитивних педагогічних елементів. Він відкидав позитивізм Ф. Крейчі, В. Пршигоди, Й. Уегли в педагогіці, вважаючи її наукою духовною, нормативною, яка відповідає не лише на питання „що є”, але й на питання „що має бути”.

Подібних поглядів дотримувався і професор педагогіки Й. Гендріх (J. Hendrich) (1888-1950), дослідник творчості Я. Коменського. На нашу думку, Я. Угер та Й. Гендріх були єдиними чехословацькими педагогами, які чітко зуміли розсудити, що є насправді функціональним і новим та означає прогрес для педагогічного мислення і практики школи, а що є тільки модним і тимчасовим.

З точки зору представників поміркованої течії чехословацького педагогічного реформізму в м. Брно, експериментальні школи не мають бути самоціллю, а повинні служити ідеї шкільної реформи, спрямованої на покращення способу виховання і навчання в усіх навчальних закладах. Учителями експериментальних шкіл, безумовно, мають бути люди надзвичайно освічені, захоплені справою шкільного оновлення, але водночас працівники обережні, критичні й об'єктивні [7, с. 224-236].

Як ми вже зазначали, лідери брненської течії педагогічного реформізму О. Хлуп та Я. Угер започаткували у Чехословаччині діяльність „нових шкіл”, яка ґрунтувалася на дотриманні сформульованих А. Фер'єром умов у дусі основних ідей реформаторської педагогіки, котрим повинні були відповідати ці школи.

Ці умови поділялися на три групи. Перша група стосувалася організації шкільної освіти на основі нестандартних педагогічних ідей. У „новій школі”, на думку А. Фер'єра, необхідно враховувати дані дитячої психології, здійснювати спільне навчання хлопців і дівчат, ввести трудову підготовку, забезпечити вільну діяльність дитини відповідно до її здібностей. Друга група умов передбачала таку методику викладання навчальних дисциплін, яка базувалася на фактах, експериментах, спостереженнях, розвивала самостійність учнів. Третя група умов

пов'язувалася з моральним вихованням, котре передбачало запровадження самоуправління учнів. Заохочення і покарання повинні були застосовуватися для розвитку вільної ініціативи дітей [3, с. 13-14].

Однак сьогодні важко сказати, коли саме виникла ідея створення у Чехословаччині громади для пропагування нових реформаційних педагогічних напрямів, а саме діяльності „Нових шкіл” (Nové školy). Справа у тому, що кореспонденція професора О. Хлупа не збереглася, архів „Нових шкіл” був конфіскований гестапо під час огляду квартири останнього керівника руху доцента Й. Дворжака. Тому точно встановити дату створення цієї громадської організації тепер неможливо. Чеський педагог-дослідник руху „Нові школи” Б. Угер зазначає, що „...ми поінформовані більше про діяльність руху за кордоном, ніж на чеських теренах” [8, с. 23]. На його думку, формально можна вважати, що на установчій конференції в Галазі була створена в межах статуту Ліги національна секція у Чехословаччині під головуванням професора О. Хлупа та з місцезнаходженням у м. Брно, яка видавала офіційний часопис і займалася відповідною діяльністю [8, с. 23].

Відзначимо, що організаційна структура і зміст діяльності „Нових шкіл” у Чехословаччині регулювалися статутом, котрий час від часу друкувався в часописі з однойменною назвою. У статуті, зокрема, наголошувалося, що товариство „Нові школи” використовує наукові методики для досягнення своєї мети, аби „система освіти як єдине ціле ставала гармонійною частиною людського суспільства, морально виховувала характери людей, позначені сумлінною господарчою працьовитістю, які у спільній справі і взаємній допомозі творили б зближення і порозуміння між окремими частинами нації і людства” [8, с.23-24].

У десяти пунктах статуту перераховувалися методи та засоби, за допомогою яких „Нові школи” намагалися досягнути своєї мети. Це, зокрема, концентрація наукових пошуків та педагогічних досліджень учнівства, створення експериментальних інституцій, лабораторій, бібліотек, зразкових шкіл, співпраця вчителів і батьків, педагогічна пропаганда, лекції, курси, переклади, друковані праці [8].

За статутом, членами організації могли бути лише особи, котрі мали намір допомагати в досягненні мети товариства. При широті формулювання цілей така можливість стосувалася практично всіх. Свідченням того, що організація розросталася повільно, є дані, за якими серед 600 передплатників часопису „Нові школи” лише 85 були членами товариства. А тому його діяльність залишалася насправді обмеженою лише кількома пунктами з широкого списку засобів. Це, передусім, друковані праці, дослідницька робота, боротьба за реформування чехословацької освіти [8].

Насамперед відзначимо, що рух „Нових шкіл” виступав проти традиційних шкіл, обтяжених формалізмом, орієнтацією на жорстке навчання, на традиційні методи навчання [4, с. 18].

Особливої уваги, на нашу думку, заслуговує празька філія „Нових шкіл”, створена у 1929 р. Л. Ратгаусом і С. Свободою, яка займалася проблемами дошкільного виховання. Незалежність у фінансуванні від державних установ допомогла їм обминути будь-які перешкоди при вирішенні різних питань дошкільного виховання. Ця організація проявила дивовижну організаційну жвавість, проводила університетські курси для вихователів дошкільних закладів у Празі, Брно, Пльзені, Теплиці, Хебі, Чеській Липі, Духцові, Карлових Варах та інших містах, в тому числі й у Словаччині.

Одним із першочергових завдань, що постали перед цим рухом, стало видання свого часопису. Друкованим органом руху став журнал „Нові школи”, який виходив у 1926-1935 роках. Загалом було видано вісім річних комплектів. У 1930-1931 навчальному році журнал тимчасово не виходив [8, с. 31]. Часопис займався теоретичними питаннями педагогіки і педагогічної психології, подавав конкретну інформацію про новий досвід і педагогічні експерименти за кордоном. Інформаційно-теоретичне спрямування журналу, починаючи з

другого року видання, доповнювали декілька дискусій. Постійною була увага до практичної діяльності шкіл, зокрема, вивчення рідної мови. Найвиразнішого звучання журналу надавали концептуальні статті його головного редактора О. Хлупа [8, с. 33].

Після річної перерви вийшов новий комплект журналу, який мав інший характер, ніж у попередні роки. Часопис „Нові школи” втратив своє прагнення до концептуальності і принципового розв’язання педагогічних проблем, він брав активну участь у полеміці, намагався обстоювати свої теоретичні принципи у зіткненні з празьким крилом реформаційного руху на чолі з В. Пршигодою. Ці гучні суперечки (про концепцію навчальних програм, про раціоналізацію, про об’єктивізацію шкільної праці, про глобальний метод) у той час велися у всіх педагогічних журналах і виданнях [8, с. 33-34].

Проте зазначимо, що глибина цього аналізу була досить обмеженою, тому що О. Хлуп, будучи членом КПЧ, здійснював його з класових позицій. Тим не менше, наукова і філософська обґрунтованість позицій руху „Нові школи” була, мабуть, головною причиною, чому рух здобув багато симпатій та викликав інтерес у прогресивних педагогів і всієї громадськості.

У цьому контексті постає питання: наскільки експериментально „Нові школи” реалізували чи хоча б спробували перевірити на практиці свої теоретичні ідеї?

Варто зазначити, що у порівнянні з празьким крилом чехословацького педагогічного реформізму, котре із запалом поширювало своє освітянське експериментаторство, діяльність „Нових шкіл” у м. Брно у цьому напрямку є досить скромною. Крім експериментального класу для обдарованих дітей, організованого при філософському факультеті університету в Брно, працівники „Нових шкіл” робили спроби реалізувати свої ідеї чинної школи в Чорній Горі біля Брно і в Кромержіце, про що свідчать досить широкі за змістом повідомлення у часописі [8, с. 46].

Щоправда, якщо йдеться про школи західного класичного інтернатного типу, то можна згадати лише приватний інститут жіночих професій „Светла” у Великих Межирічах, директор якого Методей Кубічек (M. Kubiček) був палким членом руху „Нові школи”. О. Хлуп говорив про цей навчальний заклад як про дивовижний зразок інтернатного виховного сільського інституту [8].

Діяльність інституту базувалася на тому, що нове виховання є індивідуальним і соціальним, воно ушляхетнює мету, виробляє волю і розумовий контроль діяльності, зберігає і підвищує духовну енергію дитини, готує до життя в гармонії з розвитком вроджених інтересів. Виразом і проявом цих інтересів є розумова, мистецька, суспільна і рукодільна діяльність. Моральна відповідальність досягається працею на благо народу, людства. Вихованки інституту мали можливість вибрати такі напрями діяльності, до яких вони схильні. Наукова і мистецька основи, педагогічна любов, взаємність, повнота життя на свіжому повітрі, біля води, лісів, зв’язки з містом, лекції визначних науковців, митців, спеціалістів-практиків – це є відчуття справжньої педагогічної провінції. Виховний заклад робив можливою робочу діяльну школу на науковому підґрунті саме тому, що навчання і виховання він індивідуалізував і концентрував у формі робочих дружин [8].

Експериментальна діяльність міщанської школи у Чорній Горі біля м. Брно ґрунтувалася на таких засадах: діти не були поділені на класи за успішністю, тому що акцент спрямовувався на виховний бік співжиття класу. Учні отримували знання переважно завдяки власним зусиллям, однак учитель у цій роботі брав активну участь, тобто тут чергувалася індивідуальна діяльність із колективною. Стосовно змісту навчання, то в експерименті дотримувалися нової програми, досвіду та знайомого учням середовища. Принциповим було вивчити матеріал у школі, не даючи завдань додому.

Особливою формою педагогічного експерименту була діяльність учительського семінару упродовж 1932-1934 років, який очолив один із лідерів руху „Нові школи” Я. Угер. Експеримент було організовано так, що учительство району Кромержіж брало участь у робочих зборах, де протягом навчального року виступали відомі педагоги. Окремі вчителі експе-

риментували з певних предметів, організатори експерименту провели низку відкритих уроків, після чого відбулося не тільки їх методичне оцінювання, але й дискусія щодо питань розуміння предмета.

Варто наголосити, що єдиною школою, де професор О. Хлуп здійснив на практиці своє уявлення про педагогічний експеримент і котра перебувала під впливом товариства „Нові школи”, був експериментальний клас при педагогічному семінарі філософського факультету університету Т. Масарика в м. Брно. Навколо класу зосередився колектив педагогічних спеціалістів. Під впливом експериментальної педагогіки, її типології і методів і з огляду на підвищений інтерес до обдарованих дітей О. Хлуп вибрав форму класу-лабораторії. Клас було створено на початку 1925-1926 навчального року. Однак, як зазначає дослідник педагогічного руху „Нові школи” Б. Угер, на жаль, про їх роботу залишилося мало даних, всі архівні матеріали, які стосувалися діяльності цього класу, зникли за нез’ясованих обставин, тому історії його діяльності ми не знаємо [8, с. 50-51].

Отже, брненське крило чехословацького педагогічного реформізму не було настільки активним, як празьке: тут менше експериментували, а більше орієнтувалися на концептуальні питання. Педагогічний реформізм цієї течії педагогічного реформізму не був таким суворим, як празької, його пом’якшувала критичність О. Хлупа, його акцент на суспільній функції освіти, індивідуальному і суспільному значенні освіти, на необхідності всебічного розвитку дитини, включаючи розумове виховання. Саме тому у русі „Нові школи” ми бачимо підвищений інтерес до питань історії філософії, педагогіки, через те знаходимо тут стільки зусиль сформулювати зміст прогресивних демократичних традицій чеського виховання від Я. Гуса, Я. А. Коменського, педагогів доби чеського національного відродження до Масариківського реалізму. Брненська течія критично підходила до впливів і залишків деформованого гербартизму в педагогічній теорії і практиці та до пережитків офіційної австро-угорської шкільної політики. При цьому йшлося про формулювання мети школи, виходячи з потреб сучасного чехословацького суспільства.

Таким чином, педагогічно-реформаційний рух „Нові школи” потрібно розглядати як невеликий підрозділ чехословацького педагогічного реформізму, який все ж здійснив вагомий внесок у розвиток національної освіти міжвоєнного періоду (1918-1938 рр.).

Список використаних джерел

1. Дзюбишина Н.Б. Педагогічний реформізм у Чехословаччині в міжвоєнний період (1918-1938 рр.): дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.01 / Дзюбишина Н. Б. – Рівне, 2011. – 238 с.
2. Духавнева А. В. История зарубежной педагогики и философии образования / А. В. Духавнева, Л. Д. Столяренко. – Ростов н/Д, 2000. – 276 с.
3. Экспериментальные учебно-воспитательные учреждения Западной Европы и США / [под ред. А. И. Пискунова, А. Н. Джурицкого]. – М., 1989. – 94 с.
4. Galla K. Otokar Chlup a česká pedagogika / K. Galla, R. Sedlář. – Praha, 1982. – 127 s.
5. Chlup O. Středoškolska didaktika / O. Chlup. – Brno, 1935. – 129 s.
6. Spěvaček V. Prukopníci českých pokusných škol / V. Spěvaček. – Praha, 1978. – 204 s.
7. Štverák V. Obecná a srovnávací pedagogika / V. Štverák. – Praha, 2007 – 282 s.
8. Uher B. Nové školy v předválečném Československu / B. Uher. – Praha, 1971. – 115 s.

The article deals with the analysis of theoretical views of the representatives of Czechoslovak educational reformist movement in Brno; the differences of Prague branch have been defined. The author characterizes the activity of “New Schools” association; certain attention is paid to its experimental practical activity.

Key words: Czechoslovak educational reformism, Brno direction, “New Schools”, experimental schools.